

**BIALCZANIE
KULTURZE
NARODOWEJ**

WRZESIEN 1982

JERZY SROKA

BIALCZANIE
KULTURZE
NARODOWEJ

Scenariusz wystawy, tekst katalogu: Jerzy Sroka
Opracowanie plastyczne: Joanna Szejn-Kuś
Fotografie: Andrzej Brzeziński
Ekspozycje ze zbiorów: Jerzego Sroki
Komisarz wystawy: Henryk Kuś
Koordynator wystawy: Maria Mirzejewska-Janowicz

Organizatorzy składają serdeczne podziękowania wszystkim osobom i instytucjom, które pomogły w realizacji wystawy.

LZGraf. Biała Podl. zam. 1490-82 800 R-9

Br. rezew.

Wystawa, którą macie Państwo możliwość oglądać to nie przypadek. To konsekwencja tego co nazywamy ciągłością dziejów, myśli, patriotyzmu. To również zebrany dowód żywotności, twórczej pracy, postępowych ideałów ludzi tej ziemi. Zwykliśmy określać ich dzisiaj krótko „Białczanie”. Ież jednak emocji kryje się pod tym krótkim hasłem. Ile uporu, pasji i ciężkiej, twórczej pracy wnieśli ci ludzie by dać swój, jakże niebagatelny wkład w kulturę naszego narodu. Składa im ta wystawa skromny, lecz jakże należy hold i szacunek. Chciało by się i takie chyba było jedno z głównych zamierzeń jej twórców, żeby uświadomiła nam, współczesnym że można i warto, że to nasza praca, nasza myśl, nasze organiczne działanie składa się na to co dla każdego Polaka najdroższe — Ojczyznę.

Wydaje mi się jednak, że spełnia ona również funkcję inną, nie mniej ważną a może nawet w obecnej rzeczywistości głębszą, bo bardziej osobistą dla każdego z nas, obecnych mieszkańców ziemi białskiej. Nie zawsze bowiem zdajemy sobie sprawę jak mało w nas zostało tożsamości z historią i z ludźmi. Jak często jesteśmy częstką wyrwaną ze stałej zdawałoby się orbity społecznej, i środowiskowej. A jednak bardzo potrzeba nam więzi i kontaktu z bliźnimi. Jak często pragniemy żyć, działać i tworzyć razem, wspólnie z innymi. Bliskimi, sąsiadami, rodakami. I jak trudno nam to obecnie przychodzi. Wystawa ta, obraz naszych wielkich poprzedników i ich pracy odnalezieniu tych wartości służy chyba niewątpliwie. Jeżeli więc wyjdą Państwo po jej obejrzeniu wewnętrznie bogatsi pokrzepieni, silniejsi w pragnienia i chęć ich realizacji i poczują się częstką, choćby maleńką, jakiejś jednej wielkiej rodziny to spełnia ona swój cel i będzie to najwyższą zapłatą jej twórcom.

Radosław Cichocki

W wielu publikacjach — drukach zwartych i ulotnych, w różnego rodzaju artykułach, referatach i przemówieniach rocznicowych, okazjonalnych, poświęconych historii i tradycjom kulturalnym Białej Podlaskiej, wymieniano często nazwiska sławnych i zasłużonych dla polskiej kultury — uczniów i absolwentów założonej w roku 1628 białskiej szkoły — Akademii.

Stało się już zwyczajem i swego rodzaju tradycją, że obok Józefa Ignacego Kraszewskiego (ucznia białskiej szkoły w latach 1822-1826) wymieniano kolejno, Jana Gawińskiego (poetę i sielankopisarza XVII wieku), Franciszka Wężyka (poetę, pisarza, autora dramatów historycznych) i jego bratanka, Władysława Wężyka (podróżnika, zwanego „Wężykiem — Bejem”), Juliana Bartoszewicza (historyka, pisarza autora monografii pt. „Zamek Bialski”), Romana Zmorskiego (poetę i tłumacza z literatury serbskiej), Władysława Małyszewskiego (założyciela i redaktora „Biesiady Literackiej”) oraz duchownych: biskupa Pawła Rzewuskiego, Józefa Szczygielskiego... Nie pomijano także milczeniem dwóch bohaterskich przywódców Powstania Styczniowego na Podlasiu: księdza Stanisława Brzósę i Romana Rogińskiego, również absolwentów białskiej szkoły.

I to byli ci wszyscy, o których wiedzieli, mówili i pisali autorzy publikacji czy okolicznościowych wystąpień w okresie międzywojennym oraz po wojnie, w okresie lat 1944-1980. Nazwiska sławnych uczniów — absolwentów białskiej szkoły (w tradycyjnych kręgu kilku osób) przypomniano w 1978 roku podczas V Zjazdu Koleżeńkiego wychowanków białskich szkół średnich.

Projekt zorganizowania w Klubie Międzynarodowej Prasy i Książki w Białej Podlaskiej wystawy pod nazwą „Białczanie kulturze narodowej” dyskutowany jesienią 1980 roku i wiosną 1981 roku na spotkaniach towarzy-

skich — „Wieczorach Białczan” stał się inspiracją do poszukiwań i badań nad tym tematem. W trakcie prac nad scenariuszem wystawy, przy uwzględnieniu ustalonego kryterium określenia „Białczanin” — okazało się, iż liczba nazwisk ludzi, którzy zasłużyli się dla kultury polskiej a urodzili się w Białej Podlaskiej, wychowali w tym mieście, bądź też byli tylko uczniami — absolwentami białskiej szkoły — Akademii, albo przez kilka, kilkanaście a nawet kilkadziesiąt lat mieszkali i pracowali w Białej — jest spora i znacznie rozszerza krąg przyjętych już zwyczajowo osób i nazwisk.

Wystawa: „Białczanie kulturze narodowej” prezentując przede wszystkim postaci osób zasłużonych dla polskiej kultury narodowej, których życie w mniejszym lub większym stopniu związane było z Białą na Podlasiu, uwzględnia również dzieje miasta oraz historię i tradycje białskiej szkoły — Akademii. Dlatego też w pewnym niezbędnym zarysie podajemy tę historię i tradycje kulturalne w niniejszej publikacji, zanim ukazane zostaną (w układzie alfabetycznym) postaci Białczan — ludzi nauki i kultury, wydobytych po latach z mroków zapomnienia.

Dokładnej daty powstania Białej na Podlasiu, jako miasta czy osady nie ustalono do dnia dzisiejszego. Nie odnaleziono również dokumentu (jeżeli takowy kiedyś istniał) mówiącego o nadaniu Białej praw miejskich. Faktem jest, iż do końca XV wieku Biała była zagubioną i prawie nieznaną osadą wśród bagien i lasów, położoną na uboczu głównych dróg — szlaków komunikacyjnych. Pierwsza wzmianka o Białej pochodzi z roku 1481 i zawarta jest w dokumencie historycznym, w którym potwierdzone zostało prawo Jerzego Illnicza do majątku posagowego Biała. W dokumencie z roku 1499 obok dworu Jabłeczno nad Bugiem wymieniono również dwór Biała przy rzece Krznie. Z kolejnego dokumentu historycznego dowiedzieć się można, że w roku 1522 Jerzy Illnicz Iwanowicz ufundował w Białej kościół farny, nadając mu wieś Grabanów i dziesięcinę z miasta. W niektórych publikacjach podaje się, że „Biała — miasto nad Krzną założone jeszcze w XV wieku przez Piotra Białego, wojewodę trockiego, należało od 1568 roku do książąt Radziwiłłów i stąd Białą Radziwiłłowską było nazywane...”

W roku 1558 dwór i miasteczko Biała wchodząc do utworzonej przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, zwanego „Sierotką” — ordynacji radziwiłłowskiej, były przez okres ponad dwustu lat (1558-1814) dziedziczną własnością potężnego rodu magnackiego — Radziwiłłów. Wówczas miasto znane było w kraju, jako Biała Radziwiłłowska albo Biała Książęca (Alba Ducalis). Po wybudowaniu okazałego zamku — magnackiej rezydencji oraz dzięki założonej w 1628 roku szkole — Kolonii Akademii Krakowskiej — rozpoczął się dla miasta okres pomyślnego rozwoju i rozkwitu.

W XVI i XVII wieku miasto i jego mieszkańcy spełniali w stosunku do radziwiłłowskiego zamku i dworu funkcje służebne. Natomiast po założeniu i okresie rozwoju szkoły oraz po otrzymaniu szeregu lokalnych przywilejów samorządowych, Biała na Podlasiu zaczęła coraz bardziej usamodzielniać się i w pewnym stopniu uniezależniać się od magnackiego dworu.

W drugiej połowie XVII wieku miasto otrzymało swój herb przedstawiający świętego Michała Archanioła, stojącego z mieczem i wagą nad pokonanym smokiem. Interesujące wiadomości na ten temat podaje Marian Gumowski („Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego” Lublin 1959 r.). Otóż Michał Kazimierz Radziwiłł, jeden z właścicieli Białej, zmarły w 1680 roku — obdarzył miasto nowymi przywilejami, co zostało uczczone w ten sposób, że miasto zmieniło herb dotychczasowy i przybrało teraz do tarczy

św. Michała Archaniola na cześć swego dobrodzieja. Jaki był pierwotny herb miasta nie wiadomo, gdyż nie zachowała się żadna pieczęć z czasów królewskich. Dopiero dokument z 1750 roku przynosi nam odcisk pieczęci z tym właśnie herbem miasta. Na szczególną uwagę zasługuje jednak inna dość rewelacyjna wiadomość podana przez Mariana Gumowskiego na stronie 20 w/w publikacji. Oto ona: „Ten sam herb miasta (tj. Michał Archanioł z mieczem i wagą nad pokonanym smokiem — przyp. JS) znajduje się również w sali magistratu lubelskiego, ale z dodatkiem 1260 r. co oznacza zapewne pierwszą historyczną wzmiankę o tym mieście...”

Po śmierci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła — „Sierotki” w roku 1616 białskimi dobrami i miastem zarządzali kolejno: Jan Jerzy, Wojciech Władysław Aleksander Ludwik, Michał Kazimierz, Katarzyna z Sobieskich, Karol Stanisław, Anna z Sanguszków, Hieronim Florian, Karol Stanisław „Panie kochanku”, Hieronim, Zofia, Dominik — pułkownik wojsk napoleońskich, odznaczony francuską Legią Honorową, Stefania — córka Dominika.

Z białskich Radziwiłłów do rozwoju kultury polskiej przyczynili się w mniejszym lub większym stopniu: Mikołaj Krzysztof Radziwiłł zwany „Sierotką”, Hieronim Florian — chorąży litewski, Karol Stanisław „Panie kochanku” oraz Katarzyna z Sobieskich i Anna z Sanguszków. W roku 1653 na zamku w Białej książę Michał Kazimierz Radziwiłł, hetman polny litewski gościł króla Jana Kazimierza i prawie cały senat, bezpośrednio po zakończeniu sejmiku brzeskiego. W roku 1665 odbył się w Białej zjazd stanów litewskich, na którym radzono nad sposobami zażegnania wojnom, wciąż zagrażających Litwie i Koronie. Król Jan Kazimierz gościł na zamku białskim po raz drugi w roku 1668.

Michał Kazimierz Radziwiłł i jego żona Katarzyna z Sobieskich otaczali Białą szczególną opieką. W roku 1671 ufundowali oni kościół Reformatorów i wyposażyli materialnie szkołę — Akademię. Na zamku białskim u swojej siostry Katarzyny przebywał kilkakrotnie król Jan III Sobieski a z nim szereg dostojników i dygnitarzy świeckich i duchownych. Bawił w Białej w przejeździe na Litwę król August II, podejmowany bardzo gościnnie przez Radziwiłłów.

Syn Michała Kazimierza — Karol Stanisław Radziwiłł ufundował razem ze swoją matką Katarzyną — kościół i klasztor Bazylianów w roku 1690. On również w roku 1716 założył w Białej instytut Panien Miłojerdzia, przekształcony po latach w szpital miejski. Podczas zamieszek krajowych za Augusta II w roku 1706 wojska Karola XII, króla szwedzkiego, pod dowództwem generała Meyerfelda zajęły i zburzyły zamek białski i miasto obłożyły kontrybucjami mszcząc się w ten sposób za popieranie przez Radziwiłłów stronnictwa Sasów.

Za czasów Hieronima Floriana Radziwiłła, w drugiej połowie XVIII wieku na zamku białskim wystawiono przedstawienia czyli „komedye na theatrum”. Aktorzy grali swe role w języku włoskim i niemieckim rzadziej w polskim. W listopadzie 1761 roku, po gruntownym remoncie radziwiłłowski pałac w Białej rozbrzmiewał wesołym gwarem. Na przedstawienia teatralne przybyło wówczas do Białej wielu znakomych na owe czasy gości: Czartoryscy, Lubomirscy, Poniatowscy, Ogińscy, Sapiehowie. Wystawiano bowiem komedie polskie, komedie Demokryta, Maskaryla, Skanarela oraz balety Putinięgo.

Kolejny właściciel Białej, książę Stanisław Karol Radziwiłł, znany i popularny wśród polskiej i litewskiej szlachty „Panie kochanku” urządził

na białskim zamku huczne biesiady i uczty, przeplatane polowaniami, tańcami, komediami francuskimi i śpiewami.

W tym też okresie żyli i działali w Białej na Podlasiu ludzie nauki, jak proboszcz białski i protektor szkoły — Akademii — Kazimierz Mojkowski, rektor Akademii — ksiądz Mikołaj Dziedzicki i superior Bazylianów, wybitny kaznodzieja — ksiądz Tymoteusz Szczerowski. W roku 1799 przebywał w Białej mieszkając w pobliskim Janowie — biskup Adam Naruszewicz, wybitny polski historyk oraz Julian Ursyn Niemcewicz — poeta i ówczesny adiutant księcia Adama Czartoryskiego.

Po okresie rozkwitu i rozwoju miasta, po ucztach i biesiadach urządzanych z przepychem magnackim dla znamienitych gości na zamku białskim nadeszły dla mieszkańców miasta czasy ciężkie, smutne, tragiczne. W latach 1787-1788 mieszkańcy Białej przeżyli trzy groźne i niszczycielskie pożary. W roku 1788 burza — kłeska żywiołowa szalejąca w mieście i okolicy zatopiła i zniszczyła zbiory i plony. W dniu 25 stycznia 1796 roku do Białej wkroczyli Austriacy, którym po trzecim rozbiore Polski przypadły w udziale ziemie Podlasia (część południowa). W roku 1809 tak zwany „cyrkuł białski” wszedł w skład Księstwa Warszawskiego, do departamentu siedleckiego. Po Kongresie Wiedeńskim w roku 1815 nazwę „cyrkuł” zmieniono na „obwód białski” a departament siedlecki na województwo podlaskie. W początkach 1837 roku po zmianie województwa siedleckiego na gubernię siedlecką — miasto zaczęto nazywać Białą Podlaską. Wyniszczona pożarami, kłeskami żywiołowymi, przemarszami wojsk, obłożona karami i kontrybucjami chyliła się ku upadkowi. W roku 1827 Biała liczyła zaledwie 3386 mieszkańców. Zbudowana w 1867 roku linia kolejowa Warszawa — Brześć była zapowiedzią odradzania się gospodarczego i kulturalnego miasta nad Krzną. W roku 1872 Biała liczyła już 7018 mieszkańców, osiągając w roku 1905 liczbę 13,091 mieszkańców, ze znaczną ilością ludności napływowej z innych stron kraju.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, miasto, po dźwignięciu się ze zniszczeń wojennych, zwolna lecz systematycznie wkroczyło na drogę swego rozwoju. Liczba mieszkańców z 13,088 w roku 1921 wzrosła w roku 1931 do 17,549 osiągając pod koniec 1938 roku liczbę 20,743. Z każdym rokiem przybywało sklepów i warsztatów rzemieślniczych. Dobrze prosperowały i rozwijały się Zakłady Przemysłu Drzewnego H.B. Raabe w dzielnicy Wola. Założona w 1923 roku Podlaska Wytwórnia Samolotów, produkująca na potrzeby krajowe i na eksport różnego typu samoloty i szybowce (wśród nich szereg prototypów) ożywiła znacznie życie gospodarcze i kulturalne miasta i sprawiła jednocześnie, że Biała Podlaska stawała się coraz bardziej znana nie tylko w kraju ale i w Europie.

Do wybuchu wojny w 1939 roku w Białej Podlaskiej istniały i działały dwa zakłady drukarskie: Spółdzielnia Drukarska „Ster” i Zakłady Graficzne „Express”. Oba zakłady posiadały mechaniczne urządzenia drukarskie. Ukazywała się w Białej lokalna prasa: „Głos Społeczny” i „Podlasiak”. Na gościnne występy przyjeżdżał Teatr Wołyński a cztery kina nie narzekały na brak widzów.

Dwie szkoły ogólnokształcące — średnie oraz szkoły powszechne i zawodowe, garnizon wojskowy (34 pułk piechoty i dywizjon 9 pułku artylerii lekkiej), kadra inżynierjno-techniczna i rzemieślnicy z Podlaskiej Wytwórni Samolotów, z zakładów przemysłu drzewnego, białscy rzemieślnicy, handlowcy i rolnicy stanowiły dobrze zorganizowaną społeczność miejską, która prowadziła i rozwijała wszechstronną działalność społeczno-kulturalną m. in. w postaci amatorskich zespołów teatralnych, muzycznych, śpiewających czy też przez or-

ganizację różnorodnych imprez, takich jak wystawy, obchody ważniejszych rocznic historycznych itp. Działalność ta kształtowała środowisko i rozbudzała ambicje oraz zainteresowania kulturalne białskiej społeczności a szczególnie młodzieży szkolnej obu szkół średnich, w dużym stopniu wywodzącej się ze środowisk rzemieślniczych i wiejskich.

Druga wojna światowa, wrześniowe dni 1939 roku i lata hitlerowskiej okupacji były w dziejach Białej Podlaskiej okresem tragicznym, upamiętnionym martyrologią i walką o rozmiarach nie spotykanych i nie notowanych w historii miasta i jego mieszkańców. Wymownym świadectwem — dokumentem tego okresu są liczne zbiorowe mogiły i pomniki ku czci poległych i zamordowanych przez hitlerowskiego najeźdźcę i okupanta w latach 1939—1944 mieszkańców Białej.

Założona w roku 1628 przez Krzysztofa Wilskiego Ciborowicza, kanonika i oficjała brzesko-litewskiego, proboszcza białskiego szkoła, hojnie na owe czasy uposażona, pod szczególną opieką szkoły głównej krakowskiej została, a z jej ramienia uzyskując tak rządców swych, jako też i nauczycieli. Pod imieniem Kolonii akademickiej była w stopniu innych tego rodzaju szkół w kraju.

W roku 1631 przybyli do Białej z Krakowa pierwsi profesorowie: Roszczewicz (jako rektor nowej szkoły) oraz Przytowski i Solikowski. Ostatecznie nowa uczelnia utworzona na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej ukonstytuowała się w roku 1633. W białskiej szkole wykładano wówczas gramatykę, poetykę, retorykę i dialektykę. W roku 1639 biskup łucki, Gębicki aktem synodalnym potwierdził darowiznę księdza Krzysztofa Wilskiego Ciborowicza oznajmując jednocześnie, że „fundacja ta jest sprawiedliwą, stałą a trwacą ma na wieczność”. Przepisy i programy szkolne ułożone przez Akademię Krakowską świadczyły o wielkiej troskliwości i odpowiedzialności za poziom wiedzy, za wychowanie chrześcijańskie i obywatelskie młodzieży.

W siedemnastowiecznym statucie białskiej szkoły czytamy między innymi: „.... Ponieważ przeznaczenie jest zakładu akademickiego w szkołach naszych, ażeby bogatemu i ubogiemu, człowiekowi bez rodu, szlachcicowi, cudzoziemcowi, jak i swojemu — zarówno otwierać podwoje nauki, przeto w przypuszczeniu uczniów do szkoły nie może być przeszkodą ani urodzenie niskie, ani biedny stan majątkowy — bo na świetność rodu wcale zważać nie trzeba...” (§ 3 art. 2 Statutu).

.... A nauczyciel powinien być każdemu jednakowo przystępny: tak bogatemu, jak i ubogiemu uczniowi — nie wolno mu nikim pogardzać...” (§ 5 art. 2 Statutu)

Nowi uczniowie, po uprzednio złożonym egzaminie i należytych przygotowaniach do nauki składali szkolną przysięgę treści następującej: „Ja NN obiecuję Wielmożnemu Panu i całej Akademii, że zachowam poczciwość obyczajów i skromność we wszystkim. Prawa szkolne będę wiernie zachowywał, żyć będę w pokoju i zgodzie z moimi współuczniwami, nikogo z mieszkańców albo przychodniów słowem i czynem nie dotknę ani obrażę, a nawet za krzywdy, jeżeli takich doznam, z własnej woli mścić się nie będę — a nareszcie do jakiegokolwiek stanu dojdę kiedy — zawsze dobro tej Akademii i całego Wysockiego Uniwersytetu Krakowskiego ile tylko sił mi starczy — popierać będę”.

Przez cały wiek XVII szkoła białska przechodziła różne przemiany, lecz rozwijała się pomyślnie dzięki opiece Akademii Krakowskiej a niekiedy dzięki staraniom niektórych Radziwiłłów. Wiele zawdzięcza szkoła w Białej swej protektorce, Katarzynie z Sobieskich Rdziwiłłowej. W tym okresie w biał-

skiej szkole wykładano filozofię, fizykę, retorykę, poezję, gramatykę i składnię. Językami wykładowymi były: łaciński i polski. Uczono również języków obcych: francuskiego i niemieckiego. Nauka filozofii trwała trzy lata. Inne przedmioty wykładano przez dwa lata.

W roku 1775 Komisja Wychowania Publicznego wyróżniła szkołę w Białej za doskonały poziom nauczania. Pod opieką — patronatem Akademii Krakowskiej szkoła białka pozostawała do roku 1777 i w tymże roku Komisja Edukacji Narodowej zmieniając strukturę szkolną podporządkowała szkołę w Białej — Akademii Wileńskiej. Na okres od 1777 roku do 1793 roku przypadł dalszy pomyślny rozwój szkoły, zmienionej w nowej strukturze nauczania na trzyklasową szkołę wydziałową. Mówi o tym dokument z wizytacji księdza Franciszka Bińkowskiego z roku 1783. Podnosi on zasługi i oddanie się pracy rektora Dziedzickiego, jako też profesorów Konopki i Nartowskiego. Również pochlebny jest sprawozdanie z wizytacji w roku 1791. Wizytator, ksiądz kanonik Obrepolski stwierdził wówczas, że „rząd domowy i szkolny chwałobnie jest prowadzony, uczniowie nad wypisami i nauką moralną czynią swe uwagi tak zrećnie, tak do rzeczy i poważnie, że zdumiewać się trzeba było...”.

W okresie od 1809 roku do 1863 roku aż po rok 1919 szkoła białka ulegała kolejnym zmianom organizacyjnym. Była więc austriackim — cesarskim gimnazjum o pięciu tylko profesorach a następnie szkołą departamentową, zwaną później wojewódzką. Reorganizacja szkoły i nauczania nie zostały w pełni zakończone, gdy nadszedł rok 1812. Po wojnach napoleońskich Komisja Rządowa nadała szkole tytuł wydziałowej, a po upadku Powstania Listopadowego 1830/31 — uczelnia białka, wstawiona świetną tradycją polskiej nauki — zmieniona została na carskie — rosyjskie gimnazjum i podporządkowana była całkowicie zaborczej rუსyfikacyjnej polityce caratu. Strajki szkolne w roku 1902 i w roku 1905 były wyrazem i przejawem buntu i oporu podlaskiej młodzieży przeciwko rუსyfikacji, przeciwko carskiemu zaborczy.

Z zawieruchy pierwszej wojny światowej białka szkoła wyszła cała i 1 września 1919 roku wystąpiła jako Państwowe Gimnazjum im. Józefa Ignacego Kraszewskiego, sławnego absolwenta szkoły w Białej. Po reformie szkolnictwa szkoła uzyskała nazwę: Państwowe Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące Męskie. Od roku 1922 do roku 1934 uczniowie tej szkoły wydawali drukiem własny miesięcznik pod nazwą „Młodzież z Podlasia”.

Rektorami białskiej szkoły — akademii na przestrzeni trzech wieków byli: ksiądz Roszczewicz (1631-1638), ksiądz Maciej Drwęski (1638-1639), ksiądz Jakub Jozyc (1639 —), ksiądz Wawrzyniec Sołtaszewicz (—), ksiądz Andrzej Gieschorn (1755-1777), ksiądz Mikołaj Dziedzicki (1777-1795), ksiądz Józef Konopka (1795-1816), Józef Rreyss (1816-1827), Kazimierz Nahajewicz (1827 —) oraz: Holewiński i W. Laudyn. Dyrektorami byli: ksiądz Ludwik Bernatt (1916-1917), ksiądz Władysław Frelek (1917-1919), Stefan Świdorski (1919-1922), Jan Strojek (1922-1923), Wacław Nartowski (1923-1933) i Stanisław Damrosz (1933-1939 i 1944-1946).

Wywodzili się z różnych środowisk społecznych. Urodzili się w Białej Podlaskiej lub w podlaskich miasteczkach, osadach i wsiach, bądź też pochodzili z innych regionów kraju. Ich życie i praca w różnym stopniu związane są z Białą Podlaską, z białką szkołą — Akademią. Tu w tym mieście uczyli się, wychowywali, mieszkali, pracowali, działali i tworzyli. Wielu z nich jako ludzie wybitni, pozostawiło swój trwały ślad na kartach dziejów kultury polskiej i nauki. Jedni są dobrze znani po lata nam współczesne. O innych już zapomniano, pomijając ich działalność i zasługi milczeniem...

Wszyscy oni są jednak godni tego, by ukazać ich życie i pracę twórczą, ich osiągnięcia i dorobek w tworzeniu i rozwijaniu polskiej kultury narodowej. Prezentujemy więc krótkie noty biograficzne (pełne teksty not biograficznych oraz niektóre fotografie prezentowane są na wystawie) tych ludzi w układzie encyklopedycznym — alfabetycznym, podając w nawiasach lata ich urodzenia i śmierci.

B a r t o s z e w i c z Adam (1792-1878) w latach od 1816 do 1833 był profesorem w białskiej szkole. Wykładał matematykę i język polski. Jego uczniami byli m. in. Józef Ignacy Kraszewski, biskup Paweł Rzewuski, Józefat Szczygielski i Józef Wieczorkowski. W okresie pobytu w Białej Podlaskiej rozpoczął swą ulubioną pracę — zbieranie przysłów. Opracował w dwu tomach przysłowia Knapskiego i zebrał dwa foliały „Przysłów, zadań i maksym”. Wyjątki z nich publikował na łamach różnych czasopism. W sprawozdaniu Szkoły Białskiej drukował m. in. „Rzecz o matematyce”. Był współpracownikiem wielkiej 28 tomowej Encyklopedii Orgelbranda i autorem kilkunastu biografii. W rękopisach pozostawił: „Geometrię praktyczną”, „Arytmetykę, Algebrę i Trygonometrię” (jako prace oryginalne), „Spis sławnych Polek”, „Poczet matematyków polskich”.

B a r t o s z e w i c z Julian (1821-1870). Urodził się 17 stycznia 1821 roku w Białej Podlaskiej, jako syn Adama, profesora białskiej szkoły. Był historykiem rozmiłowanym w badaniach archiwalnych. Jako znakomity erudyta napisał szereg prac naukowych z dziedziny historii i literatury. Prace te posiadają ogromną wartość dzięki pracowitemu nagromadzeniu masy wiadomości zdobytych w żmudnych studiach nad rękopisami. Był współautorem Encyklopedii Orgelbranda. Do tej encyklopedii przygotował i opracował 1281 artykułów (hasel). Część jego prac naukowych wydana została w zbiorowym wydaniu jego „Pism” (11 tomów). Jest autorem wydanej drukiem interesującej i bardzo cennej monografii pt. „Zamek Białski”. Był członkiem Towarzystwa Geograficznego w Petersburgu, Towarzystwa Naukowego w Krakowie i Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu.

B e t l e y Józef Ignacy (1886-1970) Urodził się 1 lutego w Białej Podlaskiej. Uczeń i absolwent białskiej szkoły. Ukończył Wyższe Kursy Handlowe w Warszawie a następnie studia prawnicze w Moskwie. Był wybitnym prawnikiem i ekonomistą oraz działaczem społecznym. Do 1939 roku był przewodniczącym Sądu Rozjemczego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych a po wojnie, w okresie lat 1945-1961 piastował funkcje sędziowskie w Sądzie Okręgowym Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie oraz w Trybunale Ubezpieczeń Społecznych. Był jednym z założycieli „Kola Białczan” (1922 r.).

C y b u l s k i Stefan (XVIII wiek). Był nadwornym konserwatorem dzieł sztuki (malarstwo, rzeźba) znajdujących się na białskim zamku. Pełnił również obowiązki opiekuna zespołu aktorów i adeptów sztuki aktorskiej. Przygotowywał i reżyserował na polecenie księcia Hieronima Floriana Radziwiłła wystawiane na białskim zamku sztuki teatralne. Niejednokrotnie stawał w obronie swych podopiecznych, chroniąc ich przed gniewem i okrucieństwem księcia. Swoją pracą i działalnością konserwatorską i teatralną na zamku w Białej upamiętnił się w historii miasta. Po śmierci swego możnego chlebobawcy w 1760 roku pozostał w Białej, dożywając swych ostatnich lat, jako białski mieszczanin, właściciel kilku kamienic w rynku miejskim.

D a m r o s z Stanisław (1900-1979). Od 1933 roku do 1939 roku a następnie od 1944 roku do 1946 roku był dyrektorem Państwowego Gimnazjum i Liceum Męskiego im. Józefa Ignacego Kraszewskiego w Białej Podlaskiej. Doskonały

pedagog, psycholog i wychowawca młodzieży wprowadził w szkole białskiej bardzo nowoczesne jak na owe czasy metody nauczania i wychowywania młodzieży. Popierał i rozwijał u wyróżniających się uczniów ich zainteresowania naukowe i artystyczne. Był surowym i wymagającym dyrektorem i wychowawcą a jednocześnie sprawiedliwym i wyrozumiałym pedagogiem — szanowanym i lubianym bardzo przez młodzież.

G a w i ń s k i Jan (1622-1684). Poeta, sielankopisarz. Uczeń białskiej szkoły — Akademii. Po ukończeniu szkoły w Białej Podlaskiej celem uzyskania dalszego wykształcenia przebywał na dworze królewicza Ferdynanda Karola. Był autorem wartościowych przekładów i przeróbek z Anakreonta oraz autorem wielu epigramatów, fraszek, epitafiów, wierszy okolicznościowych i popularnych ówczesnie sielanek. Przyjaźnił się z Wespazjanem Kochowskim, sławnym na owe czasy polskim poetą. Ogłosił drukiem m. in. zbiory takich utworów, jak „Sielanki nowonapisane” „Dworzanki” (1664 r.), „Sielanka i różne nagrobki” (1650). Nie wydane za jego życia wiersze i poematy opublikował W. Seredyński w 1879 roku w zbiorze pt. „Pisma pozostałe z autokrafu”.

K a l i ń s k i Jan Mikołaj (1799-1866). Urodził się 14 maja 1799 roku w Radzynie Podlaskim. Uczył się w szkole białskiej a następnie w Chełmie i na Uniwersytecie Wileńskim. Administrował parafiami unickimi w Dobratyczach i Choroszczyńce. Był dziekanem dekanatu białskiego a potem łosickiego. Stał mocno w obronie praw podlaskich unitów, występując przeciwko carskim władzom o poszanowanie tradycji, obyczajów oraz związków podlaskich Unitów z polską kulturą. Jako ostatni obrońca Unii na biskupiej stolicy w Chełmie, zmarł na carskim zesłaniu w Wiatce, w głębi Rosji.

K a s t e r s k a Maria (1894-1969). Wychowała się na Podlasiu. Uczyła się w białskiej szkole, którą ukończyła w 1911 roku. Studiowała we Francji i tam ukończyła słynny uniwersytet w Sorbonie. Zebrała i opracowała wydając drukiem wiele dawnych legend i starych opowieści z Podlasia. „Legends Podlaskie” ukazały się drukiem za granicą w przekładzie na języki obce. Swego rodzaju rewelacją wydawniczą były jej „Legends Podlaskie” wydane w języku japońskim w Tokio. W 1967 roku otrzymała, jako jedyna w historii Francji — Polka, i jako jedyna cudzoziemka — nagrodę Francuskiej Akademii Literatury.

K o ź m i ń s k i Wacław — o. Honorat (1829-1916). Urodził się 16 października 1829 roku w Białej Podlaskiej, jako syn budowniczego Stefana Koźmińskiego. W latach 1835-1840 był uczniem białskiej szkoły. Po ukończeniu gimnazjum w Płocku podjął studia w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. W 1846 roku za udział w spisku został aresztowany przez władze carskie razem z Karolem Ruprechtem (również synem budowniczego z Białej Podlaskiej). Przez rok był więźniem Cytadeli Warszawskiej. W roku 1847 wstąpił do zakonu Kapucynów. Jako duchowny wprowadził ascezę mającą na celu uświęcenie własne i apostołstwo innych. Założył ponad 20 zgromadzeń zakonnych. Prowadził wiele form działalności charakterystyczno — społecznych. W ostatnim dziesięcioleciu swego życia (1906-1916) zajmował się głównie pracą pisarską pozostawiając po sobie imponujący dorobek literacko-filozoficzny, składający się z różnych rozpraw i artykułów oraz dzieł takich, jak „Prawda o mariawitach „Zgroza samobójstwa” (1913 r.) „Apostolstwo domowe” (1914 r.). Z obszernej pracy pt. „Powieść nad powieściami” wydano do 1910 roku trzy tomy, a 846 stron pozostało w rękopisie. Wśród nie wydanych pozycji (37) przeważają dzieła o charakterze filozoficzno-historycznym. Niektóre prace chwytaly czytelników za serce bo były po prostu modlitwą własną

o, Honorata — Wacława Koźmińskiego. Taki też charakter miały jego popularne książeczki a także jego „Testament duchowy” wydany drukiem w roku 1929 w Krakowie.

K r a s z e w s k i Józef Ignacy (1812-1877) Sławny i bardzo popularny pisarz polski, publicysta, działacz społeczny i polityczny urodził się 23 lipca 1812 roku w Warszawie. Wychował się u swej rodziny w Romanowie na Podlasiu. W okresie lat 1822-1826 uczył się w szkole bialskiej i mieszkał u rektora szkoły, Józefa Preyssa. Następnie uczył się w Lublinie i w Winię. Od roku 1873 poświęcił się wyłącznie pracy literackiej, mając już znaczny dorobek w tej dziedzinie twórczości. Niezwykle pracowity napisał i wydał drukiem około 600 tomów, nie licząc w tym działaniu pracy redakcyjnej tj. mnóstwa artykułów w czasopismach i olbrzymiej prywatnej korespondencji. Najważniejszym dziełem jego twórczości są powieści. W ciągu 57 lat napisał ich 232, w tym 144 powieści społecznych, obyczajowych i ludowych oraz 88 powieści historycznych. Wpłynął wydatnie na współczesny mu rozwój twórczości powieściowej i na jej późniejszy rozkwit. W swej twórczości powieściopisarskiej nie zapomniał o Białej Podlaskiej, mieście swej młodości i lat szkolnych. Biała Podlaska pojawiła się więc na kartach takich powieści, jak: „Na białskim zamku”, „Pan Walery”, „Wielki świat małego miasteczka”, „Kawał literata”, „Ostatnie chwile księcia wojewody”. Wiele osobistych wspomnień dotyczących również Białej i Podlasia znajdujemy na kartach uroczej książki pt. „Obrazy z życia i podróży”.

W lutym 1863 roku z rozkazu Wielopolskiego opuścił Polskę na zawsze i osiadł w Dreźnie. Tam, w 1868 roku założył własną drukarnię i wydał wiele cennych dzieł. Aresztowany w Berlinie w 1883 roku pod zarzutem zdrady stanu na rzecz Francji, po procesie w Lipsku skazany został na trzy i pół roku więzienia w twierdzy w Magdeburgu. W roku 1885 wypuszczony za kaucją przebywał w Szwajcarii. Odznaczony Francuską Legią Honorową. Zmarł 19 marca 1887 w Genewie. Pochowany w grobach zasłużonych Polaków, na Skałce w Krakowie.

K r y Ń s k i Adam Antoni (1844-1932). Urodził się w 1844 roku w Ortelu Królewskim. Uczeń i absolwent bialskiej szkoły. Znakomity polonista — językoznawca, wychowanek warszawskiej Szkoły Głównej był profesorem Uniwersytetu Warszawskiego w latach od 1912 do 1926 roku. Wykładał językoznawstwo. Był reformatorem pisowni polskiej i członkiem Polskiej Akademii Nauk. Jest autorem licznych dzieł i rozpraw naukowych. Był założycielem i współredaktorem wydawnictw i czasopism naukowych: „Słownik języka polskiego” (od roku 1898), „Prac filologicznych” (od roku 1890) oraz „Ludu”, „Wisły” i innych czasopism. Z ważniejszych dzieł naukowych jego autorstwa wymienić należy: „Gramatyka języka polskiego” (większa — wydana w 1897 r. a wydanie VI — w 1917 roku), „Gramatyka języka polskiego” (szkolna z 1908 roku a wydanie VIII w roku 1921), „Jak nie należy mówić i pisać po polsku” (1921 rok), „Zabytki języka staropolskiego” (wybór tekstów dla słuchaczy uniwersyteckich z lat 1909-1918). Interesował się wielce Białą i Podlasiem. Uczestniczył w II-gim Zjeździe Absolwentów Bialskiej Szkoły — Akademii w roku 1923.

K r y Ń s k i Jan (1849-1890). Urodził się w 1849 roku w Ortelu Królewskim. Brat profesora A.A. Kryńskiego. Polski rzeźbiarz i medalier — pracował początkowo jako drzeworytnik w „Tygodniku Ilustrowanym” a potem studiował rzeźbę w Petersburgu i Rzymie. Założył swój warsztat odlewniczy w Warszawie. W warsztacie tym powstały projekty dla złotników: figurki koni, piersia portretowe i medaliony.

Z najważniejszych jego prac wymienić należy: grupa Minerwy i Sztuki, popiersie młodej Rzymianki, popiersie Stefana Batorego (Kraków), Mikołaja Kopernika (Warszawa) medalion Aleksandra Puszkina i in.

K r y Ń s k i Leon — (1866-1951) Urodził się w 1866 roku w Kościeniewiczach k/Białej Podlaskiej. Uczeń i absolwent bialskiej szkoły. Sławny chirurg polski. Studiował w Krakowie i Warszawie a następnie w Berlinie, Paryżu, Wiedniu i Szwajcarii. Wykładał w Warszawie na katedrze chirurgii operacyjnej a od 1920 roku był dyrektorem zakładu chirurgii operacyjnej. W 1917 roku założył Towarzystwo Nauk w Warszawie. Napisał i wydał drukiem wiele cennych prac naukowych z zakresu chirurgii operacyjnej narządów jamy brzusznej, chirurgii wojennej i in. Po zakończeniu drugiej wojny światowej był wykładowcą w Akademii Medycznej w Gdańsku — Wrzeszczu.

M a l e s z e w s k i Władysław (1832-1913). Uczeń i absolwent bialskiej szkoły. Pisarz polski i publicysta, współpracownik wielu czasopism warszawskich. Od roku 1876 redagował i prowadził założony przez siebie tygodnik przeznaczony dla polskich rodzin, pod nazwą „Biesiada Literacka”. Pisał i drukował powieści, dramaty, opisy podróży i artykuły krytyczne. Napisał i wydał drukiem powieści: „Dziecię Zmudzi” (1863 rok), „Z wieców nad Tamizą” (1874 rok). Znany był głównie jako redaktor „Biesiady Literackiej”, którą wydawał przez lat trzydzieści (1876-1906). Występował pod literackim pseudonimem „Sęp”.

N a r t o w s k i Józef (1759-1843). Uczeń, absolwent i profesor bialskiej szkoły w okresie od 1777 roku do 1820 roku. Naukę w Białej rozpoczął w 1777 roku za rektorstwa księdza Mikołaja Dziedzickiego i w roku 1782 figurował już wpisany przez tegoż rektora, jako profesor szkoły. Uczył w klasach niższych języka łacińskiego. Wszyscy, którzy wyszli spod jego rygoru nauczania i przebyli słynne na Podlasiu „próbki Nartowskiego” zawsze z szacunkiem i wdzięcznością wspominali swego profesora od łaciny. Ten sławny na całym Podlasiu nauczyciel, całe swe życie i całą pracę nauczycielską przebywał w Białej. Wiele wymagał, ale dobrze i pożytecznie uczył. Uczniowie jego długo pamiętali słowa: „Talar bity wart 8 złp a zwyczajny — tylko 6 złp”. Zmarł w 1843 roku i pochowany został w Górkach, na Podlasiu.

N a r t o w s k i Wacław (1886-1969) Był przez okres lat dziesięciu (od 1923 do 1933 roku) dyrektorem bialskiej szkoły. Jego to sumptem i staraniem do 1933 roku wydano drukiem pięć tomików — zeszytów „Biblioteczki Bialskiej” zawierających materiały historyczne, poświęcone szkole — Akademii i miastu. Z jego inicjatywy i dzięki jego pracy, staraniom wzniesiono w Białej Podlaskiej (jedyny w Polsce) pomnik Józefa Ignacego Kraszewskiego (1928 r.) i wmurowano w ścianę budynku szkolnego tablicę pamiątkową ku czci założyciela szkoły — Akademii, księdza Krzysztofa Wilskiego Ciborowicza z latami 1628-1928. Był doskonałym pedagogiem i wychowawcą młodzieży. Za jego dyrektorowania młodzież szkolna wydawała drukiem własne pismo pt. „Młodzież z Podlasia”. Napisał i wydał drukiem pracę naukową pt. „Stan włościański w utworach poetyckich pisarzy polskich doby renesansowej”. W latach wojny i okupacji więziony był w obozach koncentracyjnych lecz przetrwał szczęśliwie ten okrutny czas, by w 1957 roku wziąć udział w III Zjeździe Absolwentów Szkół Bialskich. Brał również udział w „Dniach Kraszewskiego” zorganizowanych w Białej Podlaskiej w 1962 roku, w 150-tą rocznicę urodzin pisarza. Był bardzo uczuciowo związany z Białą i bialską szkołą, dając temu wyraz uczestnicząc w IV Zjeździe Absolwentów w roku 1968.

O s o l i Ń s k i Wojciech (1796-1841) Uczeń i absolwent bialskiej szkoły Ukończył Seminarium Duchowne w Janowie Podlaskim oraz wydział teolo-

giczny Uniwersytetu Warszawskiego. Był znakomitym profesorem i wykładowcą. Od 1837 roku był pierwszym rektorem Akademii Duchownej posiadając już w tym czasie stopień doktora nauk Uniwersytetu Jagiellońskiego. Słynął z surowego przestrzegania porządku, modlitwy i pracy. Był wytrawnym pedagogiem, kochał młodzież i był przez nią lubiany. Nie zrywał swych związków i kontaktów z rodzinnym Podlasiem do końca życia.

P a w ł o w s k i Antoni (1833-1879). Urodził się 6 grudnia 1833 roku w Białej Podlaskiej. Uczeń i absolwent białskiej szkoły. Studiował na Politechnice Warszawskiej a następnie w Moskwie i Petersburgu. Po uzyskaniu dyplomu inżyniera — metalurga pracował w Rosji do 1922 roku. Po powrocie do Polski zajmował różne stanowiska w przemyśle metalowym, w latach 1937-1939 był dyrektorem Huty „Stalowa Wola”. Był jednym z organizatorów a następnie działaczy „Koła Białczan”. Z rodzinnym miastem, które często odwiedzał łączyła go serdeczne związki działacza społecznego i miłośnika regionu Podlasia.

P i o t r o w s k i Ignacy (1879-1971) Urodził się na Podlasiu. Uczeń i absolwent białskiej szkoły. W latach 1899-1905 studiując na Politechnice Warszawskiej był działaczem postępowej młodzieży studenckiej. Za swe przekonania i działalność był więziony przez władze carskie w Cytadeli Warszawskiej oraz w forcie Traugutta. W okresie międzywojennym pracował na stanowiskach kierowniczych w zarządzie Wodociągów i Kanalizacji m.st. Warszawy. Był organizatorem Instytutu Wodociągów i Kanalizacji w Warszawie (1925 r.). Był autorem pierwszej w Polsce „Statystyki Wodociągów i Kanalizacji” (1927 rok) oraz autorem szeregu prac naukowych z tej dziedziny gospodarki. Po wojnie, od 1947 do 1960 roku wykładał na Politechnice Warszawskiej. Przez dłuższy okres pełnił funkcję przewodniczącego Zespołu Katedr Wydziału Inżynierii Sanitarnej Politechniki Warszawskiej. Posiadał wysokie odznaczenia państwowe: Order Sztandaru II klasy (1958 r.) Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski. Był współzałożycielem „Koła Białczan”.

P l e s z c z y ń s k i Adolf (1841-1925). Urodził się 17 grudnia 1841 roku we wsi Żelizna na Podlasiu. Uczeń i absolwent białskiej szkoły. W latach od 1876 do 1890 był proboszczem parafii w Międzyrzeczu Podlaskim. Jest autorem kilku wartościowych książek o tematyce historycznej: „Dzieje Akademii Duchownej Warszawskiej” (1907), „Opis historyczno-statystyczny parafii Międzyrzeckiej” (1911 r.) oraz „Bojarzy Międzyrzeccy” (1892 r.).

P r u s z k o w s k i Józef (1837-1925) Urodził się w Białej Podlaskiej. Uczeń i absolwent szkoły białskiej. Po studiach duchownych wykładał prawo kanoniczne w Seminarium Duchownym w Lublinie (1919 r.). W okresie międzywojennym został mianowany członkiem polskiej Akademii Umiejętności za prace i publikacje naukowe o tematyce historycznej. Był także profesorem honorowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim. Napisał cenne, dwutomowe dzieło pt. „Martyrologium czyli Męczeństwo Uni na Podlasiu” oraz trzy regionalne podlaskie monografie: „Janów Biskupi czyli Podlaski”, „Kodeń Sapiehów” i „Leśna Podlaska”.

R a d z i w i ł ł o w a Anna (z Sanguszków) (+ 1740 r.). Wychowała się na białskim zamku i w białskiej farze, kiedy miała 16 lat odbył się jej ślub z Karolem Stanisławem Radziwiłłem. Po śmierci męża w 1711 roku, przez blisko 30 lat, sprawowała rządy w Białej. Swą roztropnością i dobrocią sprawiła, że miasto w tym okresie rozwijało się i było miastem szczęśliwym. Założyła Instytut Panien Miłosierdzia z budynkiem klasztornym i małym szpitalem (1716 r.).

Za jej czasów na białskim zamku bywało wielu znamienitych gości: m.in. Józef Mniszech — marszałek wielki koronny, Jan Fryderyk Sapieha — dziedzie Kodnia nad Bugiem, mąż uczony i pisarz, Jan Lipski — ówczesny biskup łucki, Karol Sapieha — generał artylerii litewskiej, Michał i Janusz Wiśniowscy, Antoni Dembowski — biskup kujawski.

R a d z i w i ł ł o w a Katarzyna z Sobieskich (1631-1691) Rządziła Białą i dobrami białskimi razem ze swym mężem Michałem Kazimierzem do roku 1681 a następnie już sama — do 1694 roku. W tym to okresie ufundowała razem z mężem kościół i klasztor Reformatorów (1671 r.) a razem z synem kościół i klasztor Bazylianów (1690). Nadała w roku 1693 przywilej założenia przez szewców własnego cechu. Wyposażyła białską szkołę — Akademię i znacznie przyczyniła się do rozwoju gospodarczego i kulturalnego Białej. Miasto przestało być skromną magnacką siedzibą ale zyskało sobie znaczenie w kraju, jako druga stolica ordynacji nieświeskiej Radziwiłłów.

R a d z i w i ł ł Mikołaj Krzysztof — „Sierotka” (1549—1616). W młodości wiele podróżował i zwiedził wiele znakomitych dworów królewskich i książęcych ówczesnej Europy. Ukończył studia w słynnej na owe czasy Akademii Lipskiej w roku 1563. Założyciel ordynacji nieświeskiej, do której weszły dobra białskie i miasto Biała na Podlasiu. W 1582 roku odbył podróż na Bliski Wschód do Ziemi Świętej a następnie opisał ją szczegółowo w języku polskim, co było w tamtych czasach dość osobliwym wydarzeniem literackim. Jako podróżnik-pielgrzym zwiedził i opisał Egipt i Palestynę. Dzięki jego interesującym opisom tych krain został zaliczony do najznakomitszych pisarzy — podróżników XVI w. Rozbudował zamek białski czyniąc go rezydencją Radziwiłłów. Zapoczątkował prace nad sporządzeniem i wydaniem w roku 1613 dokładnej mapy Litwy.

R a d z i w i ł ł Hieronim Florian (1715—1760). W polskiej kulturze zapisał się jako autor pamiętników zwanych „Dyjariuszem” oraz jako założyciel teatru w Białej i Słucku.

R a d z i w i ł ł Karol Stanisław „Panie kochanku” (1734—1790). W kulturze i literaturze polskiej był twórcą najpiękniejszych powiastek, gawęd i fantastycznych dykteryjek, które wówczas cały naród powtarzał wśród serdecznego śmiechu. Żaden pisarz w narodzie — jak podają historycy literatury polskiej — nie był wówczas tak popularny jak Radziwiłł „Panie kochanku”. Wiele z tych opowiadań, gawęd i dykteryjek, które krążyły w masie szlacheckiej, zna lud polski — szczególnie gajowi i myśliwi. Wraz z nim i całym pokoleniem kontuszowym zagięła tradycja barwnej, dowcipnej polskiej gawędy.

R z ą ż e w s k i Adam (1844—1885). Był uczniem białskiej szkoły. Ukończył studia filologiczne w Szkole Głównej w Warszawie. Pisarz polski, autor szeregu prac historyczno-literackich. Pod pseudonimem „Aer” wydał drukiem powieść biograficzną o Franciszku Kniaźninie pt. „Pierwszy romantyk” (2 tomy w 1883 r.) oraz „Opowiadania i studia” (1885 r.), „Nihilizm rosyjski” (1882 r.), „Złoty wiek Dubrownika” (1885).

Napisał również i wydał drukiem „Studia o Adamie Mickiewiczu”.

R z e w u s k i P a w e ł (1804—1892). Urodził się 12 stycznia 1804 roku we wsi Przesmyki na Podlasiu. Był uczniem białskiej szkoły. W roku 1829 mianowany został wicerektorem i profesorem Seminarium Głównego w Warszawie. Jako kanonik i prałat administrował diecezją warszawską po wywiezieniu przez władze carskie arcybiskupa Felińskiego. W roku 1865, po Powstaniu Styczniowym został przez władze carskie aresztowany i wywieziony do Astrachania, skąd wrócił po 22 latach. Był człowiekiem wielkiej prawości charakteru i pracy. Przełożył na język polski wiele dzieł teologicznych.

S i d o r s k i Stanisław (1896—), Urodził się w Białej Podlaskiej w 1896 roku. Uczeń i absolwent białskiej szkoły. W latach pierwszej wojny światowej losy rzuciły go w głąb carskiej Rosji. Po wojnie mieszkał w Związku Radzieckim. Tam ukończył Instytut Językoznawstwa i Literatury. W Związku Radzieckim napisał i wydał drukiem następujące książki: „Trzy opowieści”, „Fumy” i „Droga Emiliana”. Przygotował do druku trylogię powieściową pt. „Ludzie w szarym” o tematyce związanej z latami drugiej wojny światowej. Fragmenty tej powieści były drukowane w radzieckich czasopismach w 1944 roku. Do Polski powrócił w lipcu 1944 roku w mundurze polskiego oficera. Wrażenia z wstrząsającego widoku obozu na Majdanku znalazły swój wyraz w powieści pt. „Droga na Majdanek”.

S z c z u r o w s k i Tymoteusz (1749-1812). Mieszkał w Białej przez 30 lat. Odnaczał się głęboką wiedzą. Znał doskonale (w mowie i piśmie) sześć języków obcych oraz doskonale władał językiem hebrajskim. Jako przeor klasztoru Bazylianów w Białej Podlaskiej założył w 1792 roku żeńskie zgromadzenie Józefatek. Ułożył wiele pieśni nabożnych śpiewanych na Podlasiu. Napisał i wydał drukiem dzieła naukowe: „Hasło zbawienia” (Wilno — 4 tomy) i „Misya Bialska”. Napisał księgę pt. „Miesiąc cały”, w której zamieszczony jest jego sławny nie tylko na Podlasiu „List umarłych do żyjących”.

S z c z y g i e l s k i Józefat (1805-1883) Urodził się 29 września 1805 roku w wsi Kobylnica k/Międzyrzecza Podlaskiego. Uczeń i absolwent białskiej szkoły. Jako kleryk był nauczycielem w Instytucie Głuchoniemych w Warszawie i tam stopniowo doszedł do godności rektora zajmując pierwsze miejsce po założycielu tegoż Instytutu, księdzu Jakubie Zebedeuszu Falkowskim, również rodem z Podlasia.

W roku 1842 założył w Instytucie Głuchoniemych szkołę dla niewidomych. Była to pierwsza i jedyna tego typu szkoła w Polsce. Wydał drukiem szereg rozpraw naukowych w większości o tematyce teologicznej.

S z y m a ń s k i Paweł (1782-1852) Urodził się w Orchówku na Podlasiu. Uczeń i absolwent białskiej szkoły. W Białej Podlaskiej wstąpił do zakonu Bazylianów. Od 1809 roku był profesorem Seminarium Duchownego w Chełmie przez 7 lat. Następnie w 1817 roku został profesorem Uniwersytetu Warszawskiego. Uczył w Seminarium Głównym i był jednocześnie dziekanem Wydziału Uniwersytetu Warszawskiego.

Położył wiele zasług dla nauki polskiej i dla Podlaskich Unitów.

T o ł ł o c z k o Stanisław (1868-1935). Uczeń i absolwent białskiej szkoły. Ukończył wydział fizyko-matematyczny Uniwersytetu Warszawskiego w 1893 roku oraz studia w Getyndze uzyskując tam stopień doktora „magna cum laude”. Po habilitacji w roku 1901 i pracy pięcioletniej w Getyndze rozpoczął pracę we Lwowie, początkowo jako profesor nadzwyczajny (1905 r.) a następnie jako profesor zwyczajny (1909 r.). W roku 1913 obejmuje katedrę chemii a przez okres lat od 1917 jest dziekanem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego. W 1932 roku został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Wśród jego uczniów, habilitowanych docentów są nazwiska: prof. dr Wiktora Jakóba, dr Wiktora Kemuli i prof. dr Zygmunta Klemensiewicza. W bibliografii naukowej Stanisława Tołłoczko znajduje się 34 pozycji ogłoszonych drukiem w okresie od 1893 do 1932 roku. Do podręczników należą: „Chemia nieorganiczna w łączności z zasadami chemii ogólnej” (wydań osiem, Warszawa 1929 r.) „Chemia organiczna” — wydań sześć, Warszawa 1931 r.), „Chemia w zakresie wiadomości początkowych” (Lwów 1928 r.) Dokonał również przekładów z języków obcych m.in. HA Lorenza „Ruchy widoczne i niewidoczne” (Warszawa 1904 r) i W. Ostwalda „Jak powstała chemia” (Lwów — Warszawa — tłumaczenie wspólne z Brunnerem).

Wśród uczniów i absolwentów białskiej szkoły było trzech braci prof. dr Stanisława Tołłoczko, synów powstańca z 1833 r. — Jana Tołłoczko i Karoliny z Jaskłowskich: Ludwik, Kazimierz i Teodor.

T o ł ł o c z k o Ludwik (1870-1957) Szkołę w Białej Podlaskiej ukończył w 1888 roku. Po studiach w Petersburgu i Berlinie i po otrzymaniu dyplomu inżyniera elektryka (1895 r.) pracował w Charkowie i Poltawie. W latach 1900-1910 jako wybitny specjalista i delegat rządu rosyjskiego brał udział w międzynarodowych konferencjach technicznych. Napisał i wydał drukiem w języku rosyjskim szereg prac i artykułów naukowych z dziedziny elektroniki. W roku 1917 był prezesem Polskiego Komitetu Demokratycznego. W okresie od 1919 do 1920 był ministrem Poczty i Telegrafów w rządzie premiera Władysława Grabskiego. W 1923 roku wydał drukiem „Zasady urzędowania poczty, telegrafów, telefonów i ich zastosowania w Polsce”. W 1927 roku odznaczony został Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Od 1926 roku do 1939 był przewodniczącym Polskiego Komitetu Energetycznego i reprezentował Rząd Polski na międzynarodowych konferencjach.

T o ł ł o c z k o Kazimierz (1879-1969) Po ukończeniu Instytutu Elektrotechnicznego w Petersburgu pracował w Warszawskim Okręgu Poczto-Telegraficznym do 1915 roku. Od roku 1920 był dyrektorem w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej i zastępcą prezesa Międzynarodowej Rady Spraw Reparatcji. W latach 1925-1936 pełnił funkcję naczelnika wydziału w Zarządzie. W latach hitlerowskiej okupacji działał czynnie w ruchu oporu mieszkańców Miejskim miasta stołecznego Warszawa. W 1936 roku powrócił na Podlasie, Podlasia. W latach 1944 — 1951 był działaczem społecznym Polskiego Czerwonego Krzyża w Białej Podlaskiej.

T o ł ł o c z k o Teodor (1876-1946) Naukę w białskiej szkole rozpoczął w roku 1885. Po trzech latach nauki został przez carskie władze usunięty ze szkoły za działalność polityczną. Ukończył szkołę techniczną a następnie z wyróżnieniem Szkołę Rolniczą k/Krakowa. W okresie międzywojennym był działaczem Towarzystwa Rolniczego na Polesiu służąc swymi zdolnościami i umiejętnością rozwojowi kultury i praktyki rolniczej. Był rolnikiem o wysokich kwalifikacjach zawodowych. Brak udziału w antyhitlerowskim ruchu oporu Podlasia oraz w Powstaniu Warszawskim.

W a l e w s k a Aniela (1903-1981) Urodziła się 3 lutego 1903 roku w Białej Podlaskiej. Uczennica i absolwentka białskiej szkoły. Po uzyskaniu dyplomu magistra filozofii na Uniwersytecie Warszawskim przez ponad 40 lat wszystkie swoje zdolności i umiejętności naukowe i pedagogiczne poświęciła podlaskiej młodzieży. Wykształciła i wychowała w duchu umiłowania ojczyzny i polskiej kultury narodowej wielu mieszkańców Białej Podlaskiej i podlaskich wsi i miasteczek.

W latach hitlerowskiej okupacji, jako żołnierz Armii Krajowej brała czynny udział w pracy konspiracyjnej a przede wszystkim w tajnym nauczaniu. Była jedną z założycieli „Koła Białczan” a następnie wieloletnią prezeską i członkinią zarządu „Koła Białczan”. Odnaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Komisji Edukacji Narodowej i Odznaką Zasłużony Nauczyciel PRL.

W ę ż y k Franciszek (1785-1862) Urodził się 7 października 1785 roku w Wiżulinie k/Białej Podlaskiej. Uczeń i absolwent szkoły białskiej. Poeta i pisarz polski, tłumacz z literatury obcej, autor poematów opisowych, tragedii i romansów, teoretyk literatury. Działalność literacką rozpoczął od przekładów „Edypa” Sofoklesa (1804 rok) i „Eneidy” — Wergiliusza (1804-1826) wydanych drukiem w roku 1878. Tłumaczył „Don Karłosa” — Schillera, wysta-

wionego na scenie w 1808 roku. Napisał szereg wierszy okolicznościowych. Pisał poematy („Okolice Krakowa” w 1820 r.) i dramaty: „Gliński”, „Barbara Radziwiłłówna”, „Bolesław Śmiały”, „Wanda” oraz »I ja też czyli Rzeczypospolita Babińska«.

Z powieści historycznych, których był autorem wymienić należy: „Władysław Łokietek czyli Polska XVIII wieku” oraz „Zygmunt z Szamotuł”. Wydał drukiem swoje rozprawy pt. „O poezji dramatycznej” i „O poezji w szczególności” oraz pamiętnik pt. „Powstanie Królestwa Polskiego w 1830 i 1831 roku — (druk w 1895 r.).

W ę z y k Władysław (1814-1846) Urodził się w Witulinie. Bratanek Franciszka Wężyka. Uczeń i absolwent białskiej szkoły. Pisarz polski i podróżnik, przyjaciel Cypriana Kamila Norwida. W roku 1840 odbył podróż do Egiptu. Napisał i wydał drukiem (w dwu tomach) „Podróże po starożytnym świecie”. W książce tej jest m.in. świetny opis Egiptu. Pisał i publikował wiele artykułów krytycznych w różnych czasopismach polskich. W okresie od 1842 do 1843 r. założył i prowadził w Poznaniu teatr. Swym podróżom po krajach arabskich zawdzięcza przydomek „Bej”.

W i l s k i C i b o r o w i c z Krzysztof. Data jego urodzin nie jest znana. Faktem jest, iż był proboszczem, kanonikiem i mieszkańcem Białej Podlaskiej w okresie lat od 1600 do 1630/31. Był człowiekiem światłym a jego decyzja o założeniu w Białej szkoły — Akademii spowodowała nie tylko rozwój kulturalny miasta ale i regionu Podlasia.

Z m o r s k i Roman (1822-1867) Uczeń białskiej szkoły. Poeta polski i tłumacz literatury serbskiej. Debiutował jako poeta na łamach „Przeglądu Warszawskiego”, by wkrótce związać się z grupą, nazwaną później „Cyganerią Warszawską”. Od 1841 roku był współpracownikiem pisma „Nadwiślanin”. Swe wspomnienia o Białej na Podlasiu zawarł m.in. w utworze poetyckim „Na zwaliskach zamku w Białej”.

Wydał drukiem kilka zbiorów poetyckich m.in. „Nad Bugiem” i „Poezje”. (Lipsk 1886 r.) Odbył szereg wędrowek po kraju zbierając podania ludowe i baśnie — opowieści. Podczas pobytu w Paryżu w 1848 roku spotykał się z Adamem Mickiewiczem i Juliuszem Słowackim.

Z pośród liczego grona uczniów i absolwentów białskich szkół średnich a w szczególności dawnej szkoły — Akademii (obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Józefa Ignacego Kraszewskiego), ludzi urodzonych i wychowanych w Białej Podlaskiej, mieszkańców tego podlaskiego — dzisiaj wojewódzkiego miasta — godzi się ukazać, chociażby w krótkiej nocy biograficznej tych, którzy swymi zdolnościami, talentem oraz wytrwałą pracą i działalnością twórczą przyczynili się i przyczyniają obecnie do wzbogacenia tradycji i do rozwoju polskiej nauki i kultury. Są to między innymi Białczanie nam współcześni:

Brzozowski Jerzy — artysta malarz, autor wielu interesujących projektów wewnątrz polskich statków dalekomorskich (m.in. General Franciszek Kleeberg), który mieszka i pracuje w Szczecinie.

Chwaluczyk Janusz — ksiądz, profesor, wykładowca antropologii na Uniwersytecie Laval w Kanadzie, który mieszka i pracuje w Quebec.

Cybulski Tadeusz — długoletni aktor i reżyser amatorskiego zespołu Teatru Ziemi Podlaskiej w Białej Podlaskiej, od 1944 roku czołowy aktor tego zespołu. Furman Jan — inżynier, architekt, autor szeregu cennych projektów architektonicznych, zrealizowanych w kraju i za granicą, zdobywca kilku nagród w konkursach projekty budowy miast, dzielnic miejskich obiektów i osiedli w Polsce, Francji i Hiszpanii, (zmarł w Warszawie)

Głowacki Ludwik — płk. w stanie spoczynku, historyk wojskowości, pisarz i publicysta, autor kilku bardzo cennych prac historyczno-monograficznych m.in. „Obrona Warszawy i Modlina w 1939 roku”, „Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie w 1939 roku”, długoletni kustosz Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Grodzicki Stefan — długoletni działacz społeczno-kulturalny, aktor i utalentowany reżyser ematorskiego zespołu Teatru Ziemi Podlaskiej i amatorskich zespołów teatrów szkolnych, poeta, autor wierszy o pięknie podlaskiej ziemi. Kaczyński Bogusław — muzykolog, krytyk muzyczny, popularyzator muzyki i dziejów teatrów muzycznych w radio i telewizji.

Kasprzyk Jacek — muzyk, dyrygent i koncertmistrz zyskujący coraz większy rozgłos i uznanie w kraju i na świecie.

Kłowski Roman — aktor teatralny i filmowy, reżyser, wystąpił w wielu charakterystycznych rolach teatralnych i filmowych, bardzo popularny z szeregu kreacji aktorskich.

Kowalski Waclaw — aktor teatralny i filmowy, kreujący szereg charakterystycznych ról w filmach i serialach telewizyjnych, zdobył wśród publiczności dużą popularność za główne role w cyklu filmowym pt. „Sami swoi”, „Nie ma mocnych” i „Kochaj albo rzuć”.

Maciąg Ludwik — artysta, malarz, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, twórca szeregu dzieł (malarstwo i grafika) związanych z dziejami oręża polskiego.

Maciąg Otto — malarz, artysta, twórca wielu prac artystycznych z dziedziny malarstwa, grafiki, rzeźby i ceramiki artystycznej, zasłużony wychowawca i pedagog, mieszka w Wielkiej Brytanii.

Próchnicka Lidia — aktorka, debiutowała w Krakowie, lecz największe sukcesy aktorskie i artystyczne odnosiła na scenach obu Ameryk, występowała w wielu filmach i serialach telewizyjnych oraz wielokrotnie z recitalami polskiej poezji i prozy wśród Polonii USA i Kanady. Mieszka w Nowym Jorku. Safjan Zbigniew — pisarz, publicysta, dramaturg, autor scenariuszy widowisk telewizyjnych i filmów pełnometrażowych. Laureat nagród państwowych i resortowych. Wydał drukiem powieści: „Wiosna przychodzi jesienią” (1955 r.), „Potem nastąpi cisza” (1963 r.), „Pamiętnik inżyniera Heyny (1964 r.), „Pole niczyje” (nagroda I stopnia Ministra kultury i Sztuki w 1977 r.). Współautor scenariusza bardzo popularnego nie tylko w Polsce serialu telewizyjnego pt. „Stawka większa niż życie”.

Dzisiejsza Biała Podlaska, licząca ponad 40.000 mieszkańców (od 1975 roku stolica województwa białkopodlaskiego) jest prężnym i rozwijającym się ośrodkiem gospodarczym i kulturalnym regionu Podlasia. Położona na ważnych liniach komunikacyjnych: międzynarodowej trasie E-8 z Warszawy do Moskwy oraz trasie Białystok — Lublin — posiada kilka nowoczesnych zakładów przemysłowych (Białskie Fabryki Mebli i Zakłady Przemysłu Welnianego „Białwena”), przedsiębiorstwa budowlano-montażowe, handlowe i usługowe.

O awansie miasta i jego rozwoju w Polsce Ludowej świadczą również nowe spółdzielcze osiedla mieszkaniowe w śródmieściu i w dzielnicy Wola oraz osiedla i kolonie domów jednorodzinnych w różnych częściach i dzielnicach miasta. Zespoły szkół zawodowych oprócz historycznych już dwu średnich szkół ogólnokształcących, filia warszawskiej Akademii Wychowania

Fizycznego. Studium Administracyjnego czy punktów konsultacyjnych uczelni lubelskich — są wymownym świadectwem, że tradycje nauki i oświaty zapoczątkowane w Białej na Podlasiu założeniem w 1628 roku szkoły — Akademii są kontynuowane, rozwijane i wzbogacane.

Z białskich instytucji i placówek kulturalnych warto wymienić trzy domy kultury (wojewódzki, miejski i młodzieżowy), Muzeum Okręgowe (ze stałą ekspozycją poświęconą martyrologii mieszkańców Podlasia), Biuro Dokumentacji Zabytków, Wojewódzką Bibliotekę Publiczną ze specjalnym działem regionalnym, Klub Międzynarodowej Prasy i Książki oraz kluby osiedlowe i środowiskowe.

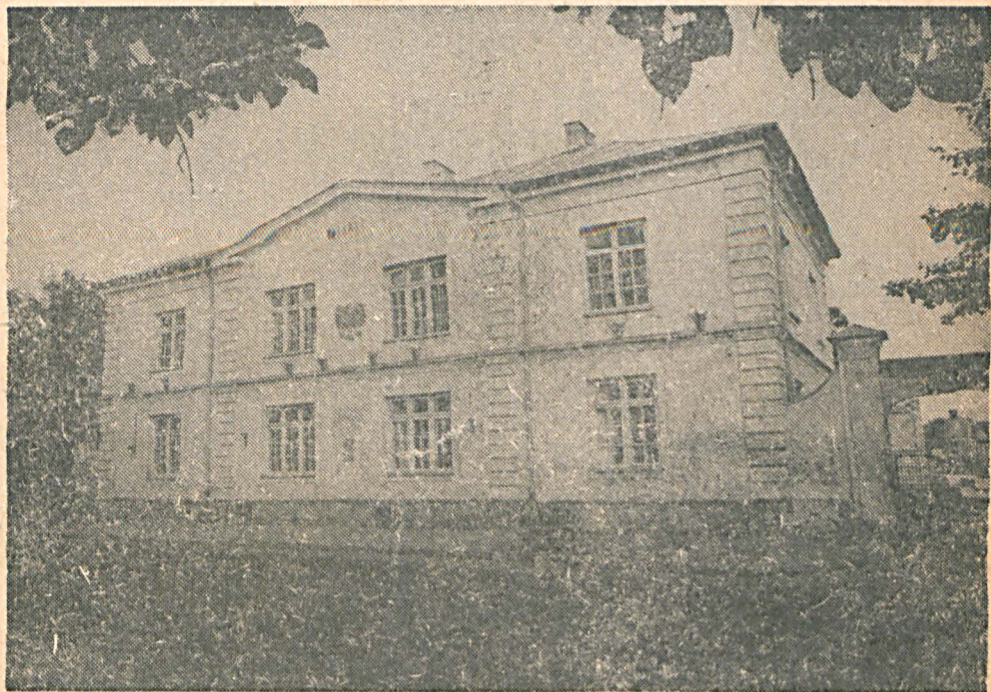
W mieście istnieją i działają towarzystwa regionalne: Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Białskiej „Kolo Białczan”, (istniejące ponad 60 lat), Stowarzyszenie „Teatr Ziemi Podlaskiej” (istniejące ponad 35 lat), Podlaskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Podlaskie Towarzystwo Muzyczne, Oddział Towarzystwa Kultury Teatralnej i Białskie Towarzystwo Fotograficzne (założone wiosną 1982 roku). Tradycje młodzieżowego ruchu artystycznego kontynuuje działający ponad 20 lat, Teatr Szkolny „Zak” oraz zespoły pieśni i tańca, teatryki dziecięce i kukielkowe, amatorski zespół „Sylaba 73” i in.

Wystawa „Białczanie kulturze narodowej” jest tylko jednym z bardziej interesujących przejawów życia kulturalnego mieszkańców Białej Podlaskiej. Łączy ona tradycje i współczesność — podobnie jak kilka innych wystaw fotograficznych urządzanych w białskim Klubie Międzynarodowej Pracy i Książki w latach ubiegłych. Z pewnością będzie ona inspiracją do realizacji szeregu innych inicjatyw, projektów, pomysłów w dziedzinie rozwoju i upowszechniania nauki i kultury w regionie Podlasia.

Jerzy Sroka

BIAŁA PODLASKA
HISTORIA
TRADYCJE
WSPÓŁCZESNOŚĆ

ORGANIZATORZY WYSTAWY:

KLUB MIĘDZYNARODOWEJ PRASY I KSIĄŻKI BIAŁA PODLASKA
PODLASKIE TOWARZYSTWO SPOŁECZNO-KULTURALNE
WYDZIAŁ KULTURY, KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI URZĘDU MIASTA W BIAŁEJ PODLASKIEJ
TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ ZIEMI BIAŁSKIEJ
„KOŁO BIAŁCZAN”